

TRIŪSAS SAVO SODE

Su Justinu Marcinkevičiumi kalbasi literatūros kritikas Mindaugas Kvietkauskas

Mindaugas Kvietkauskas: Tikiu, kad per kelis kūrybos dešimtmečius Jums teko išklaudyti ne vieno žmogaus, ne vieno skaitytojo prisipažinimą, kokį stiprų emocinį poveikį vienu ar kitu metu yra sukėle Jūsų tekstai. Jūsų poetinės metaforos virsdavo tautinio sąmonėjimo impulsais, o dramos daugybei žiūrovų keldavo katarsio virpulį. Kaip tai, kad Jūsų kūryba turėjo didelę įtaką visuomenei, veikė jos raidą ir Jus kaip kūrėją?

Justinas Marcinkevičius: Sporto terminais tariant, tai galima būtų pavadinti dopingu: skatino, drąsino, teikė papildomos prasmės kūrybai. Man visą gyvenimą buvo svarbu išgirsti ir būti išgirstam, suprasti ir būti suprastam. Jutau, kad už nugaros ar šalia yra jėga, kad telkiasi, auga dvasia, kurioje telpu ir aš, kad esu jos tartum pakylėtas, tartum pražiodytas – kad kalbėčiau. Gaudavau laiškų. Dėkojančių, skatinančių. Kartais gal kiek primityviai suprantančių eilėraščių, poemą, dramą. Laikui bėgant, nepažįstami žmonės sustabdydavo gatvėje, kad pasakytų kažką, jų manymu, svarbaus, paspaustų ranką, dažniausiai klausimo ar užuominos forma pasiūlytų – pavyzdžiui: „Ar neketinate parašyti apie Vytautą Didįjį?“ Keista, tačiau tokį klausimą girdėjau ne sykį. Matyt, formavosi, augo tokio herojaus ilgesys, poreikis. Buvo atvejų, kai žmonės tarsi pabrėždavo, suaktualindavo kokį eilėraščių ar eilutę, suprasdavo ją savaip. Šiauliuose (ir Panevėžy) poezijos vakarų metu klausytojai primygtinai prašė atsakyti, kas privertė eilėraštyje „ašara dievo aky“ pakeisti eilutę „Lietuva ko tu VERKI“ į „ką tu VEIKI“? Žmonėms skaudėjo. Jie nesuprato ar nenorėjo suprasti, kad tame eilėraštyje Lietuva pati yra ašara Dievo aky, ir tai yra daugiau, aukščiau už bet ką kitą, kad Dievo ašaroje yra šiokios tokios drąsos ir poetinės naujovės.

Su tuo eilėraščiu buvo ir daugiau nuotykių. Parašytas 1976 m. jis greitai tapo populiarus. Vieną naktį slapta Kryžių kalne iškilo didelis kryžius, kurio skersinyje buvo iškaltas visas eilėraštis. Ir mano pavardė. Lig šiol nežinau to kryžiaus meistro, jo autoriaus. Net nemėginau aiškintis. Bet pats turėjau aiškintis viename kabinete... O jau nepriklausomos Lietuvos metais, vykstant rinkimų kampanijai, viena partija ant tvorų, stulpų ir sienų išklįjavo plakatus su mano ir ne mano žodžiais: „ašara Dievo aky / Lietuva, kur tu EINI?“ Niekas nei klausė, nei leidimo prašė. V. Kukulas parašė straipsnį *Lietuvos ryte* – jokio atsakymo neišgirdom.

Šiuo pavyzdžiu norėjau pasakyti, kad ne visuomet autoriaus ir visuomenės (ar jos dalies) nuomonės sutapdavo, kad visuomenė kartais net mėgindavo diktuoti savo valią, pažiūras, skonį. Bet, nepaisant to, išgyvenau, patyriau didelį vienovės, bendrystės jausmą. Nežinau, kaip būčiau išlaikęs ir koks būčiau be jo. Negaliu spręsti, kiek mano kūryba turėjo įtakos visuomenei, bet esu matęs, kaip, pavyzdžiui, *Mindaugo* ar *Mažvydo* spektakliai teatruose išaugdavo į patriotines tautines manifestacijas*. Vienu metu buvau ėmęs kaupti raštelius, kuriuos gaudavau per literatūrinius vakarus – maniau, parašysiu straipsnį, lyg ir kokį visuomenės nuomonės tyrinėjimą, tačiau greitai supratau, kad nepajėgsiu padaryti šito. O raštelių – klausiančių, pritariančių, skatinančių, pagaliau – dėkojančių, sukauptu iš tikrųjų daug. Žinoma, dažniausiai jie be parašų.

M. K. 1988-aisiais atidarėte steigiamąjį Lietuvos Sąjūdžio suvažiavimą. Tačiau pats ne kartą esate minėjęs, kad Jums asmeninis sąjūdis prasidėjo daug anksčiau, dar septintajame dešimtmetyje, rašant poemą *Donelaitis* ir dramą *Mindaugas*. Kokiomis aplinkybėmis įvyko tuometinis Jūsų kūrybos virsmas, kokie veiksniai tą asmeninį sąjūdį paskatino?

J. M. Niekada apie tai negalvojau, nemėginau formalizuoti proceso. Žinau, jog tai nebuvo koks

* Manifestacija – viešas masinis visuomenės pritarimo, reikalavimų, protesto pareiškimas, demonstracija. (Red.)

nors staigus virsmas. Augimas, brendimas, nusivylimas, pavojaus nuojauta – taip. Iš kitos pusės – režimo atšilimas. Tuo metu „sirgau“ idėja, sumanymu parašyti „miesto epą“ – pasaulyje nieko panašaus dar nebuvo, bent aš nežinojau. Iš to sumanymo liko poema *Siena* ir keletas eilėraščių tapusių „statybos atlieku“ – „Šypsena gatvėje“, „Skelbimų lenta“, „Žolės ir akmenų vienybė“ ir kt. Man atrodo, jog būtent tada pajutau pirmą miestą – kaip ideologijos centro – grėsmę. Man nepavyko rasti emocinio santykio su juo, ta medžiaga buvo ne mano. Ir ne man. Manau, kad prie tam tikros orientacijos išryškavimo galėjo prisidėti ir tai, kad kaip tik tuo metu (1963 m.) kartu su dar keliais kolegomis buvau smarkiai aprėktas kultūrininkų pasitarime Rusų dramos teatre – Maskvos pavyzdžiu dar buvo daužoma kumščiais į stalą, vėliau šito jau neteko regėti. Tai buvo nuoskauda, o poetui reikia, kad jį kas nors nuskriaustų.

Buvau „agrarininkas“, tačiau dar be žemės.

Kai poemoje *Donelaitis* (1963) parašiau eilutes: „Atsiremsiu, sakau, / į nedidelį žemės sklypelį, vadinamą Lietuva“ – net nesapnavau, kad jos taps tarsi kokia programa visam gyvenimui.

Su *Donelaičiu* užčiuopiau istorijos erdvę, galimybę prisidengti, mąstyti analogijomis. Po susitikimo Paryžiuje su J. P. Sartre'u (aprašiau *Dienoraštyje be datų*) man staiga nušvito: juk niekam šiame pasaulyje mes nerūpim! Tai buvo labai žiaurus atradimas ir daug kartų baisesnė nuoskauda už bet kurią kitą. Sartre'as čia nekaltas, kaltas mano praregėjimas. Taigi ir liko tas nedidelis žemės sklypelis, kuriame esu po šiais dienais. Kaip sako Voltaire'o *Kandido* paskutinė eilutė (cituoju iš atminties): „Reikia triūsti savo sode, ponai!“

Taip tapau „agrarininku“ su žeme.

[...]

M. K. Kadaisė *Dienoraštyje be datų* užrašė: „Liaudies kūryba buvo mano pasaulėjauta, mano bendravimo forma su saule ir mėnuliu, su medžiais ir paukščiais, su žvėreliais ir su žmonėmis. Ji buvo mano metraštis ir mano kalendorius, mano epas, lyrika ir drama. Be viso šito dabar neišsivaizduoju savo gyvenimo literatūroje. [...] Tikriausiai tai ir yra durys, pro kurias įeinama į poeziją.“

Deja, šiandienos kaimo archajiškoji pasaulėjauta keistai išsigimsta. Dabar kasdieniai kaimo ritualai – tai televizijos serialų žiūrėjimas. Ir Jūsų naujas eilėraštis „Išėjimas iš kaimo“ (rink. *Žingsnis*) baigiasi bejėgiu šauksmu. Ar mūsų kaimą, užvaldytą masinės kultūros, ateityje kas nors dar galės pavadinti „durimis į poeziją“? Ar gilioji agrarinė kultūra pasitraukia nebegražinamai?

J. M. Sakydamas, kad tapau „agrarininku“ su žeme, aš, matyt, prisipažįstu, jog ėmiau suvokti ir atrasti save didžiuliame, margame, žaliuojančiame, dainuojančiame, raudančiame, grojančiame, šokančiame ir t. t. lauke, vis dar kuriančiame, auginančiame ir, žinoma, dvasiškai maitinančiame. Šita žemė buvo lyg ir kokias atsvara blogiui. Ir atspara. Joje buvo tautiškumo gelmė. Iš jos galima buvo semti prisidengiant socialistinio realizmo deklaruotą liaudiškumo principu.

Dėkoju ir meldžiuosi agrarinei kultūrai. Ji sukūrė tautą. Masinė kultūra šiandien atima iš jos mūsų dvasią. Galbūt ir tautą. Okupuoja mus, mums patiems padedant, t. y. patys okupuojamės. Ir nieko čia negali padaryti. Liks folkloro tomiai, etnografiniai ansambliai, liaudies meno ekspozicijos. Kai kam tai dar bus reikalinga. Po dešimtmečio kito kils nauja folklorizmo banga, kitaip atsiremianti į liaudies kūrybą, kitaip ieškanti identiteto gelmės.

Šiandienos kaimas nenusipėjamas, daugeliu prasmių tamsus. Ar atsigaus jo kūrybinės galios, ar ilgai jis dar bus išnaudojamas? Turėtų su duona, pienu, mėsa ir kita kaimiškąją produkcija pasiekti miestą ir jo poezija. Tik jau kitokia, gal net labai kitokia. Gal net ne poezija.

M. K. Devintajame dešimtmetyje populiariuoju jūsų *Dienoraščiu be datų* Lietuvoje žavėtasi turbūt visuotinai. Pastaraisiais metais ribinis dienoraščio, užrašų žanras vėl itin atgyja. Naujas savo užrašų knygeles minite rinkinio *Eilėraščiai iš dienoraščio* pratarmėje. Kuo Jums patrauklus užrašų „žanras“?

Ar nuolatos rašote dienoraštines pastabas? Gal sulauksime antros *Dienoraščio be datų* dalies?

J. M. Mūsų karta nerašė dienoraščių ir laiškų, ji buvo išmokyta nepasitikėti popieriumi. Anksti supratom, kad nedidelė skiautelė gali tapti dideliu įkalčiu.

O užrašų žanras patrauklus šių dienų žmogui – skubančiam ir nesuspėjančiam, interesų ir pasiūlų rinkoje puldinėjančiam nuo vieno prie kito, nusiaubtam informacijos uraganų. Tai ne XIX a. žmogus, galėjęs emociškai išgyventi ir tarsi apsvarstyti išorinio ar vidinio pasaulio impulsus, išgryninti, apsispręsti ir savo apsisprendimą motyvuoti dienoraščiuose (jeigu juos rašė). Mūsų laikų užrašai panašūs į momentines nuotraukas. Jie ypač patogūs poetams – poetinė impresija nelabai toli, o gal ir visai šalia eilėraščio. Tiesą sakant, mūsų eilėraščiai tarsi „išteka“ į tas impresijas ir virsta tekstais, t. y. užrašais. Daugiau ar mažiau metaforizuotais.

Antros *Dienoraščio be datų* dalies nėra.

M. K. Neseniai pasirodė nauja Jūsų poezijos knyga *Carmina minora**. Kaip gimė jos kūriniai? Vadiniate ją miniatiūrų, segmentų poema. Tad koks jos ryšys su garsiosiomis jūsų poemomis *Kraujas ir pelenai*, *Donelaitis*, *Devyni broliai*? Kodėl grįžtate prie žanro, kurį esate pavadinęs sau svarbiausiu?

J. M. Knygelėje *Žingsnis* (1998) tarp eilėraščių įsiterpė du keistoki skyriai – „Pasivaikščiojimas I“ ir „Pasivaikščiojimas II“. Juos sudaro trumpi 3–7 eilučių eilėraščiai-miniatiūros, tarpusavyje tartum jungiami einančiojo, t. y. gyvenančiojo. Aš, einantis, renkuosi kryptį, apribodamas save keliomis eilutėmis. Gyventi – vadinas, prieiti. Savyje ir kitame. Kitame – t. y. gamtoje, kuri irgi eina į mane ir su manimi. Arba aš su ja. Iš tų „pasivaikščiojimų“ ir išaugo miniatiūrų, segmentų „žaidimas“, pavadinau jį poema, norėdamas orientuoti skaitytoją, padėti jam pamatyti „herojų“ su žmogaus galva, su medžio šaknimis, su paukščio sparnais. Tai toks siekimas sugrįžti, įeiti. Noriu būti gamtoje kaip gyvenime, kaip veiksmo, kaip mąstymo, kaip kūryboje...

Esu parašęs 12 ar 13 poemų. Didelių ir mažų. Kadais akcentavau, kad vertinu jų įvairovę, jų nepanašumą tarpusavyje. Yra tarp jų net proza parašytų (*Ikaras*). Naujoji – *Carmina minora* (mažosios liūdrosios eilės) – į nieką nepanaši. Gal tai jos privalumas. Šioks toks.

M. K. Ar, Jūsų manymu, yra tokių vertybių, kurių dabartinė lietuvių literatūra nemokėjo pasiskolinti iš vadinamosios sovietmečio literatūros? Ar dera pokario kultūrą laikyti svetima?

J. M. Jeigu atmestumėm ideologinį, politinį, proletkultinį** požiūrį, tai pasirodytų, kad terminai „dabartinė literatūra“, „sovietmečio literatūra“ yra sunkiai, o gal ir visai nepripildomi. Lozunginiai. Skaitai kartais kokį straipsnį – ir matai, kaip rūpestingai stengiamasi nepaminėti, apeiti, pavyzdžiui, sovietmečio romaną, vieną ar kitą jo autorių. Juokingiausia, kai tai daro kritikas ar mokslininkas, prieš dešimtmetį pats juos šlovinęs. Prisimeni tą pačią sovietmečio praktiką, kada lygiai taip pat netariam buvo kai kurie vardai. Atrodo vaikiškai: neištariau, vadinasi, nėra. Betgi vadinamasis sovietmečio romanas yra, ir vadinamasis dabartinis romanas jo dar nepranoko (jeigu literatūroje įmanoma ką nors pranokti). Net jeigu ir būtų pranokęs, ar tai reiškia – sunaikinęs, net ir jo pėdsakus ištrynęs? Manau, kad iš tų laikų romano galima ir vėta pasimokyti socialinio ir psichologinio jautrumo.

Aišku, kad nederą visos pokario kultūros laikyti svetima. O tai pasirodys, kad štai jau apskritą dešimtmetį gyvename vis dar stipriai svetimoje kultūroje (išskyrus masinę, kuri labiausiai svetima). Logiškai iškiltų klausimas: o kaip tada elgtis su ta kultūra, kuri buvo sukurta per ilgiausią okupacinį laikotarpį – nuo 1795 iki 1918 metų? Ką daryti su Mažosios Lietuvos kultūra? O su atskirais kūrėjais, kurių pusę uždengia kokia nors okupacija, o kita pusė skleidžiasi laisvėje?

Matau tik vieną išeitį: blaivus istorinis požiūris.

* *Carmina minora* (lot.) – mažosios eilės. (Red.)

** Prolektultas – naujoji proletariato kultūra. Proletariatas (lot. *proletarius* – neturintis) – socialinė klasė (grupė), neturinti gamybos priemonių ir kurios atstovų pagrindinis pragyvenimo būdas – savo darbo jėgos pardavimas. (Red.)

Svetima tai, kas prarasta.

M. K. Ką laikote didžiausia savo kūrybos sėkme?

J. M. Sėkmė tai ar nesėkmė, bet džiaugiuosi, kad ji, ta mano kūrybėlė, didžia dalimi buvo su žmonėmis, kad gal padėjo vienam kitam sušnekti. Ir kad ji nesidrovi šito.

Ačiū Jums už klausimus.

Metai, 2000, Nr. 3

„Triūsas savo sode“, su Justinu Marcinkevičiumi kalbasi literatūros kritikas Mindaugas Kvietkauskas, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Justinas Marcinkevičius*, sud. Jurga Katkuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 16–21.